

Володимир Титов

ТИТОВ Володимир Данилович — доктор філософських наук, професор кафедри логіки Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (м. Харків). Сфера наукових інтересів — історія та теорія юридичної логіки, історія американської філософії права.

ФІЛОСОФСЬКО-ПОЛІТИЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ ДЖОНА АДАМСА

Розглядається ідейний внесок Джона Адамса, одного з лідерів Американської революції та другого Президента США, у політичну й правову філософію. Показано конструктивний реалізм його теоретичної позиції щодо Конституції та перспектив розбудови Союзу незалежних американських держав.

***Ключові слова:** незалежність американських колоній, моральні та релігійні підстави Конституції, політична просвіта народу, партія федералістів.*

«Що ми маємо на увазі під Американською Революцією? Чи маємо ми на увазі Американську війну? Революція відбулася до того, як почалася Війна. Революція була в розумах і серцях людей; зміною в їхніх релігійних почуттях, у їхніх обов'язках і зобов'язаннях... Цією радикальною зміною в принципах, думках, почуттях та прихильностях людей і була реальна американська Революція». Джон Адамс. Лист Г. Найлсові 13 лютого 1818 р. [1].

У класичній політико-правовій думці із часів Платона та Аристотеля сформувалося переконання, що оптимальним станом справ є такий, коли або правитель є філософом, або

філософ стає правителем. У історії становлення США як незалежної республіки відповідна тенденція простежується досить чітко — серед її Батьків-Засновників (the Founding Fathers) щонайменше чотири — Бенджамін Френклін, Томас Пейн, Джон Адамс і Томас Джеферсон, — сполучали активну політичну і законодавчу діяльність із філософською творчістю. Франклін, Пейн і Джеферсон давно й широко визнані як ідеологи американської революції [2]. Менш відома, причому й у самих США, теоретична спадщина Джона Адамса, інтерес до якого підсилюється тільки останнім часом, можливо, після виходу книги Ганни Арендт [3]. Українському читачеві його ідеї тим більше маловідомі. Думаю, що ідеї Джона Адамса варто сприймати в загальному контексті його діяльності, представленою у Вікіпедії [4].

Джон Адамс (30 жовтня 1735 — 4 липня 1826), другий Президент Сполучених Штатів (1797-1801), одержав популярність уже на ранніх стадіях американської Революції. Як делегат від Колонії Массачусетської Затоки (Massachusetts Bay Colony) на Континентальному Конгресі, він брав активну участь у розробці й прийнятті Декларації Незалежності Сполучених Штатів в 1776 р. Представляючи Конгрес у Європі, він був головною особою в укладанні мирного договору з Великобританією, а також в одержанні важливої позики в 5 млн. гульденів від Голландії. Значним успіхом його президентства був мирне вирішення міжнародного конфлікту, так званої «квазівійни» із Францією в 1798 р.

Адамс завдяки революційним заслугам двічі був віцепрезидентом (1789-1797) у уряді Джорджа Вашингтона. Однак, ставши другим президентом, він не зумів упоратися із внутрішньою опозицією в його власній партії федералістів, очолюваною Олександром Гамілтоном. Під її тиском він підписав драконівські закони про небажаних іноземців і заколотні дії (Alien and Sedition Acts). Імовірно, що саме підписання цих законів, негайно скасованих Джеферсоном,

який змінив Адамса на посаді президента, і стало на довгі роки причиною забуття його теоретичної спадщини.

Зазнавши поразки на президентських виборах від Томаса Джефферсона, Адамс назавжди відмовився від політичної діяльності. Він і його дружина Ебігейл стали засновниками прославленого в американській історії сімейства політичних діячів, дипломатів та істориків. Зокрема, серед них був його син Джон Квінсі Адамс, перший повноважний посол Америки в Росії та шостий президент США.

Джон Адамс народився 30 жовтня 1735 у містечку Брейнтрі (Braintree) у Масачусетсі. Його батько був фермером, а також дияконом конгрегаціоналістської церкви, лейтенантом місцевої міліції та членом міської ради. Майбутньому президентові з дитинства було прищеплене почуття відповідальності за честь його роду, що сходить до пуританських першопоселенців в Америці. Хоча на часи народження Джона Адамса багато жорстких принципів і правил життя пуритан пом'якшилися, але він продовжував уважати їх гарантими свободи і тієї системи цінностей, у яку він вірив.

В 16 років Адамс вступив до Гарвардського коледжу і після його закінчення в 1755 якийсь час був шкільним учителем у Ворчестері (Worcester). Потім він вирішив «вивчати закон» в офісі місцевого судді Джеймса Патнема (James Putnam), і в 1758 р. був прийнятий у місцеву колегію адвокатів. З юних років він набув звички до опису поточних подій і вражень у своїх щоденниках. Один із цих записів 20-літнього Адамса часто цитується в американській літературі: «Одного дня ці Тринадцять Колоній утворять найбільшу імперію на Землі» [5].

Звичка вести щоденник дуже знадобилася, коли, ставши адвокатом, він часто робив записи тих судових справ, у яких йому довелося брати участь або спостерігати. Такі, зокрема, його записи про знамениту в історії американського

правосуддя справу Джеймса Отіса 1761 р. у Верховному суді колонії Масачусетс щодо законності прийнятих британським парламентом так званих «Приписів Допомоги» (Writs of Assistance), що заохочували виказування й припускали широкі можливості довільного порушення цивільних прав. Назвавши ці «Приписи» «інструментами рабства», за допомогою яких «свобода будь-якої людини потрапляє до рук будь-якого дрібного чиновника», Отіс роз'яснив їхній зміст так: «Будинок людини є її фортеця, і доти, поки вона не порушує закон, вона має бути настільки ж захищеною, як принц у своєму замку. Даний припис, якщо він буде визнаний законним, повністю знищує цей привілей. Сищики зможуть увійти до будинку, коли їм заманеться, а нам пропонується не створювати їм перешкод. Вони не тільки зможуть входити, вони зможуть ламати замки, загородження і взагалі будь-що на своєму шляху; і що б шкідливого вони не вчинили, жодна людина й жоден суд не зможе потім заперечити. Голої підозри без клятви [свідка] буде досить. ... Будь-яка людина, підбурювана помстою, поганим настроєм або підозрілістю, зможе одержати припис допомоги, щоб обшукати будинок її сусіда. Інші попросять цей [припис] для самозахисту; одна довільна дія викличе іншу, аж поки все суспільство не втягнеться в безладдя й кров» [6]. Сучасні дослідники бачать у виступі Отіса начало фундаментальних свобод, властивих американському способу життя, а саме права приватності та права власності. Ці права вже після смерті Отіса були закріплені Четвертою поправкою до Конституції США, у якій говориться: «Право народу на недоторканість особи, помешкання, особистих паперів і майна не має порушуватися безпідставними обшуками й арештами; ордер на обшук і арешт має видаватися лише зі слушних причин, посвідчених присягою або запевненням. У таких ордерах треба докладно вказувати місце, де треба чинити обшук, осіб, яких треба заарештувати, або речі, які треба вилучити» [7].

Інший аргумент Отіса «Оподатковування без представництва [у парламенті] є тиранія» став кредом американської революції та визначив політичну позицію Адамса, а також його інтерес до правових проблем американських колоній.

Уже в 1760-ті роки Адамс проявляє себе як зрілий політико-правовий мислитель. У невеликому «Есе про Спрагу Людини до Влади» (1763) він писав: «Жодна проста форма правління не може захистити людей від сваволі влади. Проста монархія незабаром перетворюється в деспотизм, аристократія незабаром перетворюється в олігархію, а демократія незабаром вироджується в анархію, таку анархію, що кожна людина буде робити те, що є правильним у її власних очах, і нічیه життя, власність, репутація або воля не буде в безпеці, і ... всі моральні чесноти та інтелектуальні здатності, всі сили багатства, краси, розуму й науки будуть підлегли екстравагантним задоволенням, примхливому бажанню та огидній жорстокості одного або далеко не всіх» [8].

Адамс став популярним як супротивник Акту про Гербовий збір (Stamp Act, 1765), прийнятим парламентом, щоб компенсувати британські військові борги та витрати по утриманню постійної армії в американських колоніях. За дорученням громади Брейнтрі він уклав інструкції представникам міста в легіслатурі Масачусетсу, які послужили моделлю для аналогічних інструкцій в інших містах американських колоній. У серпні 1765 він анонімно опублікував чотири статті в *Boston Gazette* (перевидані в *London Chronicle* в 1768 як I і потім перероблені в «Дисертацію про канонічний і феодальний закон (A Dissertation on the Canon and Feudal Law)». «Інструкції Брейнтрі» [9] були стислим конспектом захисту колоніальних прав і привілеїв, а «Дисертація» носила характер філософського есе про політичну просвіту громадян. У останньому варіанті він показав зв'язок між протестантськими ідеями, які пуритани принесли в Нову Англію, і опором Актові про Гербовий збір.

Опір колоній даному Актові ґрунтувався на позбавленні американських колоністів двох основних прав, гарантованих усім англійцям, і які «zasлужили всі вільні люди»: права бути обкладеними податками тільки з їхньої згоди й тільки після відповідного аналізу їхніми рівноправними представниками.

У даній «Дисертації» Адамс писав: «Свобода повинна підтримуватися у всіх небезпеках. Ми маємо право на неї, отримане від нашого Творця. Але якби ми навіть його не мали, наші батьки заробили й купили його для нас своєю працею, статками, за рахунок своїх задоволень і своєї крові» [10].

Досить актуально для всіх молодих демократій звучать слова Адамса: громадяни «...мають право, безперечне, невід'ємне, незаперечне, божественне право на найстрашніший і завидний вид знання; я маю на увазі [знання] характеристик і поведження їхніх правителів» [11]. Зрозуміло, що це «зavidний вид знання», але чому він ще й «страшний»? Адамс пояснює: «Щелепи влади завжди роззявлені, щоб зжерти, і її рука завжди простягається, якщо можливо, щоб знищити свободу думки, висловлення і листування» [12]. Так що це знання не дарується згори, за нього потрібно боротися, як, утім, і за свободу будь-якого іншого виду: «Так буде відомо, що британські свободи — це не дарунки принців і парламентів» [10].

У грудні 1765 Адамс виголосив промову перед губернатором і радою, у якій оголосив нікчемним Акт про Гербовий збір на тій підставі, що колонія Масачусетс, не представлена в парламенті, не погодилася на нього.

В 1772 р. губернатор Масачусетса Томас Гатчінсон оголосив, що він і його судді більше не будуть мати потреби в їхніх платнях від законодавчого органа Масачусетса, тому що Корона надалі буде їм платити з митних прибутків. Бостонські радикали попросили Адамса викласти їхні заперечення. У «Двох Відповідях Палати представників Масачусетса Губернаторові Гатчінсону» Адамс затверджував, що колоністи ніколи не були під суверенітетом Парламенту. Їхня первинна

хартія була договором колоністів з королем, і їхні зобов'язання відносилися тільки до нього. Зі зміною політико-правової ситуації в Англії на користь парламенту, колонії не будуть мати іншого вибору, як обрати незалежність.

У цьому ж дусі висловлювався і його кузен, Семюел Адамс, що у памлеті «Права колоністів» (1772) писав: «Якщо люди через страх, шахрайства або помилки в термінах змушені відмовлятися від будь-якого істотного природного права, вічний закон розуму й великої мети суспільства, абсолютно скасував би таку відмову. Право на свободу є даром Всемогутнього Бога, і не у владі Людини відмовлятися від цього дарунка й добровільно ставати рабом» [11].

Прихильність принципам свободи і обурення британськими утисками не перешкодили Джону Адамсу слідувати своєму професійному сумлінню та з успіхом виступити у процесі 1770 р. захисником англійських солдатів, що брали участь у так званій «Бостонській Різанині». Адамс тоді сказав крилату фразу «Факти — вперті речі; і безвідносно від наших бажань, наших схильностей або диктатів наших пристрастей, вони не можуть змінити стан фактів і свідчень» [12].

У памфлеті «Нованглус, або Історія суперечки з Америкою, від її виникнення в 1754 р. дотепер», Адамс полемізував з Деніелом Леонардом (Daniel Leonard), який захищав абсолютну владу британського парламенту над колоніями. Адамс дав спростування цієї позиції пункт за пунктом, з урахуванням походження, характеру і юрисдикції неписаної британської конституції. Він використав свої глибокі знання англійської та колоніальної юридичної історії і довів, що колоніальні законодавчі органи були повністю суверенні в їхніх внутрішніх справах, і що колонії були пов'язані з Великобританією тільки через Короля [13].

У цей період Адамс ще сподівався на справедливість короля і навіть знаходив у ньому якогось гаранта своєрідного британського республіканізму. Він міркував так: якщо Аристотель,

Лівій і Гаріингтон визначали республіку як правління законів, а не людей, то «якщо це визначення справедливо, британська конституція є ніщо інше, як республіка, в якій король є першим чиновником. Ця посада, що є спадкоємною і наділеною такими цілком достатнім і широким повноваженнями, не суперечить тому, щоб форма правління була республікою, поки вона зв'язана встановленими законами, коли народ має голос при їхньому створенні та праві захистити» [16].

Лейтмотивом «Нованглуса», таким чином, був захист свободи засобами закону, що ґрунтується на «самій людській природі». Це була не тільки публічна, але й глибоко особиста позиція. У листі своїй дружині Ебігейл 7 липня 1775 р. Адамс писав: «Конституція уряду, що зрадила би свободі, ніколи не відновиться. Свобода, один раз втрачена, втрачена назавжди». [14]. В іншому листі від 29 жовтня 1775 р. до неї ж знаходимо важливе філософсько-педагогічне положення: «Це повинна бути ваша турбота, тому, і моя, розвивати розум наших дітей та ... їхню хоробрість; прискорювати й заохочувати їхню заповзятливість і активність; збуджувати в них звичне презирство до підлості, відразу до несправедливості й жорстокості, і разом з тим амбіції перевершити інших у кожній здатності, вмінні та чесноті. Якщо ж ми виховаємо їхню свідомість так, щоб вони принижувалися і плазували в дитинстві, вони будуть принижуватися протягом усього їхнього [подальшого] життя [15].

Міркуючи над підставами свободи, Адамс писав своєму родичеві Зебдіелу Адамсу 21 червня 1776 р.: «Тільки релігія й мораль можуть установити принципи, на яких може надійно стояти свобода. Єдина основа вільної Конституції — це чиста чеснота, і якщо вона не може бути вселена в наш народ у більшій мірі, чим він має тепер, він може замінити своїх правителів і форми правління, але він не одержить бажаної свободи» [16].

Як і більшість Батьків-Засновників (Франклін, Вашингтон, Пейн, Джеферсон та ін.), Адамс спочатку не ставив за мету

повного відділення колоній від Великобританії і тільки після обурливих репресій і воєнних дій з боку англійців (бої під Лексингтоном і Конкордом) прийшов до цієї мети. У червні 1775 р. з метою зміцнення військового союзу колоній, він висунув кандидатуру Джорджа Вашингтона на пост головнокомандуючого революційною армією. 15 травня 1776 Континентальний Конгрес, у відповідь на ескалацію воєнних дій англійців ухвалив, щоб колонії як повністю незалежні держави почали формувати їхні власні конституції.

Спочатку переважала думка, що писані конституції у формі окремого документа не потрібні, тому що вони будуть зв'язувати законотворчість вільного народу, але згодом ця позиція змінилася протилежною. Протягом наступного десятиліття законодавчі влади кожного штату розробляли свої конституції.

Коли декілька конгресменів звернулися до Адамса за порадами щодо формування нових конституцій, він написав невелике есе «Думки про Правління» (Thoughts on Government, 1776). Його вихідним пунктом став постулат: «...Всі думаючі політичні діячі погодяться, що щастя суспільства — ціль уряду, оскільки всі релігійні й моральні філософи погодяться, що щастя індивідуума — ціль людини. Із цього принципу буде випливати, що найкращої буде та форма правління, яка забезпечує невимушеність, комфорт, безпеку, або, одним словом, щастя для найбільшого числа людей, і в самому більшому ступені» [17].

Звідси випливають деякі принципи вимоги до уряду: «Уряд установлений для загального добра; для захисту, безпеки, процвітання й щастя людей; а не для прибутку, почестей або приватного інтересу будь-якої людини, сімейства або класу людей; тому тільки один народ мають безумовне, невід'ємне й незаперечне право призначати уряд, перетворювати, змінювати або повністю замінити його, як тільки цього зажадають [міркування] його захисту, безпеки, процвітання й щастя» [17].

Слідуючи Аристотелеві («Нікомахова етика»), Адамс не залишає без уваги проблему народного представництва. «Оскільки гарне правління — імперія законів, як ваші закони повинні бути зроблені? У великому суспільстві, що населяє велику країну, неможливо, щоб ціле зібралось разом робити закони. Тому перший необхідний крок полягає в тому, щоб передати владу від багатьох до декількох із самих мудрих і гідних» [17].

Влада цих мудрих і гідних людей повинна ґрунтуватися на їхньому моральному й професійному авторитеті, а не на сліпому страху. «Страх — основа більшості урядів; але він є настільки огидним і бруталним почуттям і робить людей ...настільки дурними й нещасними, що американці ... не схвалять будь-яку засновану на ньому політичну установу» [17]. Тому «...республіка є найкраща з [форм] правління, ... яка найкраще підходить, щоб забезпечити безсторонне й точне виконання законів» [17].

У цій роботі підтримується класична теорія змішаної форми правління. Адамс виходив з того, що в кожному політичному суспільстві існують соціальні класи, і уряд мусить прийняти цю реальність. Ця думка належить ще Аристотелю, який пропонував змішаний режим, у якому здійснений баланс між монархією, аристократією та демократією. Тільки завдяки такому балансові вдасться забезпечити свободу і порядок [17].

У «Думках про Правління» відстоювався принцип поділу й незалежності законодавчої, виконавчої й судової влади. «Гідність і стабільність уряду у всіх його галузях, вдача людей і все благословення суспільства настільки залежать від прямої та митецької адміністрації правосуддя, що судова влада повинна бути відділена і від законодавчої і від виконавчої, і бути незалежною від обох таким чином, щоб вона могла бути стримуванням для обох, а вони обидві повинні бути її стримуваннями» [17].

Оскільки судовій владі Адамс надає величезного значення, то він приділяє увагу тим критеріям, яким повинні

відповідати судді. «Суддями ... повинні бути завжди люди знаючі та досвідчені в законах, зі зразковою мораллю, великим терпінням, спокоєм, холоднокрівністю й увагою. Їхня свідомість не повинна бути відверненою розбіжністю інтересів; вони не повинні залежати ані від будь-якої іншої людини, ані від будь-якого інституту» [17].

У нас зараз ламають багато списів із приводу введення двопалатної системи парламенту. Корінний дефект однопалатної системи Адамс бачив у тому, що «одна палата схильна до всіх пороків, дурощів і непослідовностей окремої людини» [17]. «Думки про Правління» відіграли величезну роль у формуванні конституцій американських штатів та їхнього Союзу в цілому.

Адамс писав: «Конституція, заснована на цих принципах [свободи, рівності, верховенства закону] уводить знання серед народу, і вселяє йому свідому гідність вільних людей. Виникає загальне наслідування (a general emulation), що змушує бути загальними гарний настрій, товариськість, гарні манери та гарні вдачі. Піднесення почуттів, натхненних таким правлінням, робить простих людей хоробрими й ініціативними, а натхненна ним амбіція робить їх тверезими, працьовитими й скромними» [17].

7 червня 1776 р. Адамс підтримав Резолюцію про Незалежність, прийняту Конгресом 2 липня 1776 р., у якій говорилися: «ці колонії є, і по праву повинні бути вільними і незалежними державами».

Адамс увійшов у так званий «Комітет П'яти» (разом з Томасом Джеферсоном, Бенджаміном Френкліном, Робертом Лівінгстоном і Роджером Шерманом), що склав проект Декларації Незалежності. Хоча цей проект був написаний в основному Джеферсоном, за його свідченням, саме Адамс відстоював даний проект у непростих дебатах щодо його прийняття в Конгресі.

Конгрес двічі посилав Адамса своїм представником до Європи. Його перша місія у Францію (1777 — 1779) була невдалою, бо він не говорив французькою та зі своїми пуританськими звичками сильно програвав у порівнянні з іншими американськими посланниками, справжніми «світськими левами» — Френкліном, Джеферсоном і Медісоном.

Між 1 вересня та 30 жовтня 1779 р. він склав проект Конституції Масачусетса разом із Семюелом Адамсом і Джеймсом Будойном (James Bowdoin). Нова конституція штату Масачусетс, ратифікована в 1780 р. і написана у значній мірі Адамсом, відбивала його філософські погляди. Це було перша конституція, написана спеціальним комітетом і ратифікована народом. Уперше в США був заснований двопалатний законодавчий орган, ясно сформульовані прерогативи губернатора (хоча він був обмежений виконавчою радою) із частковим (2/3) вето, і відділеної від них судовою владою. Після прийняття цієї конституції Адамс, незважаючи на невдачу його першої місії, був знову посланий до Франції тепер уже як Повноважний посол для переговорів про укладання Договору про дружбу й торгівлю із Францією.

У цей період він писав своїй дружині: «Наука правління є те, що я зобов'язаний вивчати в більшій мірі, ніж усі інші науки; мистецтва законодавства, адміністрації й переговорів повинні в принципі виключити всі інші мистецтва. Я повинен вивчити політику та військову справу, щоб наші сини змогли мати свободу вивчати математику і філософію. Наші сини повинні вивчати математику і філософію, географію, природознавство та кораблебудування, навігацію, торгівлю і сільське господарство, щоб дати своїм дітям право вивчати живопис, поезію, музику, архітектуру, скульптуру, виготовлення гобеленів і порцеляни» [18].

У 1785 р. Адамс був призначений першим американським послом у Великобританії. Знаючи про його неприязні відносини із французьким двором, король Джордж III тепло

його зустрів і надав серйозну підтримку у нормалізації відносин з колишніми колоніями.

Перебуваючи в Лондоні, Адамс видав величезний трактат у трьох томах «Захист Конституцій Правління Сполучених Штатів» (*A Defence of the Constitutions of Government of the United States*, 1787). У цій книзі Адамс пропонував, щоб «багаті, родовиті і здатні» були зосереджені у верхній палаті (сенаті), щоб вони не змогли домінувати в нижній палаті. Нова концепція народного суверенітету тепер бачила народ у цілому як єдине джерело влади. Всі агенти уряду мали часткову владу і тільки протягом обмеженого періоду часу. Адамс вірив у систему стримувань і противаг окремих галузей федерального уряду Сполучених Штатів. При цьому Адамс радив не ігнорувати, а захищати права меншостей.

«Те, що бажання більшості народів часто обертається несправедливістю й жорстокістю проти меншостей, демонструється кожною сторінкою історії... Щоб виправляти небезпеку довільного використання влади, численні стримування навряд чи допоможуть без деякого обмеження прав більшості... При народних урядах [демократіях], меншості [індивідууми] постійно випробовують набагато більший ризик постраждати від довільної влади, ніж при абсолютних монархіях» [19].

Основою справжньої демократії є інститут власності. «Як тільки в суспільстві починають визнавати ідею, що власність більше не є настільки ж священною, як закон Бога, і що на її захисті немає сили законного й публічного правосуддя, починаються анархія та тиранія» [20].

Будучи глибоко релігійною людиною (до речі, першим президентом Американського Біблійного Товариства), Адамс, проте, наполягав на тому, що: «Сполучені Штати Америки показали, можливо, перший приклад правління, установленого на простих принципах природи». При цьому уряд «... ніколи не симулював, що ... перебуває ... під впливом Небес, а

займався роботою суду й будівництва, виробництвом товарів, сільським господарством; ... цей уряд був винайдений за допомогою одного тільки розуму та почуттів» [20].

У США винятково популярно висловлення Адамса в листі до графа Сарсфілда від 3 лютого 1786 р.: «Моя заповітна мрія — побачити виникнення в Америці імперії свободи і перспективу двохсот або трьохсот мільйонів вільних людей, серед яких не буде жодного аристократа або короля. Ви кажете, що це неможливо. ... Дозвольте нам провести експеримент, і зберігати нашу рівність доти, поки ми зможемо» [21].

Цей експеримент проходив з великими труднощами. Насамперед, вони виникали в господарській і фінансовій сфері. «Усі непорозуміння, безладдя й нещастя в Америці виникають не стільки з дефектів у Конституції або Конфедерації або із прагнення до почестей і чесноти, скільки із прямого неуцтва щодо природи грошей, кредиту та обігу» — писав Адамс Джеферсонові 25 серпня 1787 р.[22].

Чимало труднощів викликало й твердження республіканської форми правління в неоднорідному соціальному середовищі. У листі Семюел у Адамсу 18 жовтня 1789 р. знаходимо: «Усяке гарне правління є й повинне бути республіканським. Але в той же час ... у лексикографії немає більш шахрайського слова... Хіба ми, мій друг, не перебуваємо в небезпеці зробити непопулярним саме слово «республіканський» через його нескромне, невизначене і двозначне використання? Щоразу, коли я використовую слово «республіка» у позитивному значенні, я маю на увазі правління, у якому або сам народ, або через представників, має істотну долю в суверенітеті ... республіканські форми в Польщі та Венеції набагато гірші, а в Голландії й Берні ненабагато кращі, ніж монархічна форма у Франції перед останньою революцією» [23].

Питання впиралося в те, що американці називають integrity — «чесність, порядність» відносно ідеалів і норм,

прописаних у Конституції. У посланні чільникам американської армії президент Адамс писав: «Наша Конституція створювалася тільки для релігійних і моральних людей. Вона зовсім неадекватна для будь-якого іншого уряду» [24].

Як показує новітня історія України, ці слова повністю справедливі й для нашої держави.

Література

1. *Adams J.* Letter to H. Niles, 13 February 1818 <http://www.quoty.org/tag/war>
2. *Bailyn B.* The Ideological Origins of the American Revolution. — Cambridge (Ma): BelknapPr., 1992. — 416 p.
3. *Arendt H.* On revolutions. — New York: The Viking Press, 1963. — 306 p.
4. *John Adams.* From Wikipedia, the free encyclopedia <http://en.wikipedia.org/wiki/John_Adams>
5. Biography for JohnAdams <<http://www.imdb.com/name/nm1547016/bio>>
6. *James Otis, Jr.* From Wikipedia, the free encyclopedia <http://en.wikipedia.org/wiki/James_Otis,_Jr.>
7. Конституція США. <http://www.rada.gov.ua/LIBRARY/catalog/law/usa_const.htm>
8. *Adams.* AnEssayonMan's Lust for Power, 1763 // Papers of John Adams. Vol. I: September 1755- October 1773 /Ed. Robert J. Taylor and others. — Cambridge (Ma), Harvard University Press, 1977. — p.83 from 81-84.
9. Instructions of the Town of Braintree to their Representative, 1765 // W, vol. 3, pp. 465-468.
10. *Adams J.* A Dissertation on the Canon and Feudal Law // W., vol 3. — p. 456 from 447-464.
11. *Adams S.* The Rights of the Colonists 20 Nov. 1772 // The Founders' Constitution Volume 5, Amendment IX, Document 3 <<http://press-pubs.uchicago.edu/founders/documents/amendIXs3.html>>

12. *Adams*. In Defense of the British Soldiers on trial for the Boston Massacre, 1770. -Library of Congress <http://www.loc.gov/law/help/rare-books/john_adams.php>
13. *Adams*. Novanglus; or, A History of the Dispute with America, From Its Origin, in 1754, to the Present Time // W. Vol. 4.- P. 165 from 1-177.
14. *Adams*. Letter to Abigail Adams, 7 July 1775 // electronic edition. Adams Family Papers: An Electronic Archive. Massachusetts Historical Society. <http://www.masshist.org/digitaladams/>
15. *Adams J.* Letter to Abigail Adams, 29 October 1775 // electronic edition. Adams Family Papers: An Electronic Archive. Massachusetts Historical Society. <http://www.masshist.org/digitaladams/>
16. *Adams J.* Letter to Zabdiel Adams on June 21, 1776 // W. Vol. 9. — p. 401.
17. *Adams J.* Thoughtson Government // W.- Vol. 4. p. 193 from 185-211.
18. *Adams*. letter to Abigail Adams, after May 12, 1780 // Adams Family Correspondence, ed. L. H. Butterfield, vol. 3, p. 342.
19. *Adams*. A Defence of the Constitutions of Government of the United States <<http://www.icitizenforum.com/john-adams-defence-constitutions-government-united-states>>
20. *Adams*. A Defence of the Constitutions of Government of the United States // W. Vol. 6. 292 p.
21. *Adams*. Letter to Count Sarsfield, February 3, 1786 // W. -vol. 9 http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=2107&chapter=161406&layout=html&Itemid=27
22. *Adams J.* letter to Thomas Jefferson, August 25, 1787 <http://quotes.liberty-tree.ca/quote/john_adams_quote_98b5>
23. *Adams J.* Letter to Samuel Adams, October 18, 1789 // W.- Vol. 6. P. 415 from 420-421.
24. *Adams J.* To the Military, October 11, 1798 // W. Vol. 9. — p. 229.

Философо-политические та философско-правовые взгляды Джона Адамса

Рассматривается идейный вклад Джона Адамса, одного из лидеров Американской революции и второго Президента США, в политическую и правовую философию. Показан конструктивный реализм его теоретической позиции относительно Конституции и перспектив строительства Союза независимых американских государств.

Ключевые слова: *независимость американских колоний, моральные и религиозные основания Конституции, политическое просвещение народа, партия федералистов.*

Filosofo-political that filosofo-legal looks of John Adamsa

An examination of John Adams' ideological contribution to political and legal philosophy. It is shown constructive realism of his theoretical position concerning the Constitution and prospects of construction the Union of Independent American states.

Key words: *Independence of the American Colonies, the moral and religious bases of the Constitution, political instruction of people, the Federalist Party.*

Надійшла до редакції 19.07.2009 р.